

DE NIEUWE KLEREN van de KERK

DE NIEUWE KLEREN
van de KERK

Henk Groenewegen

Schrijver: Henk Groenewegen
Coverontwerp: H&E, Den Haag
ISBN: 978 94 6435 7387
© Henk Groenewegen
hjgroenewegen@ziggo.nl

PROLOOG	7
1 HET GELOOFSLEVEN VAN DE SLAK	16
<i>Waar komt het geloof vandaan?</i>	
De geboorte van het geloof	16
Verbeelding krijgen	21
Harari en de bijbel	26
Het 'niet bestaande' aan het woord	31
2 HEILIG MOETEN	36
<i>Wat doet het geloof eigenlijk?</i>	
Het gezag van het geloof	36
Sabotage van de vooruitgang	40
Gevleide kerk	45
Burgerlijke ongehoorzaamheid	49
Wat is er mis met godsdienst?	54
3 DE LES VAN FRATER VENANTIUS	69
<i>Wat ziet het geloof in het leven?</i>	
Het persoonlijke in het leven	70
Onderwerping aan het leven	72
Verlichting	78
4 HET ENIGE DAT TELT	98
<i>Geloven is in de Bijbel vaak een manier om je te onttrekken aan wat je te doen staat</i>	
5 KIPPENVEL	121
<i>Over de argeloosheid van het geloof</i>	
Kerkelijke haast	122
Inhoud en vorm	125
Na de boodschap de erfenis	127
Identiteit in de Bijbel	128
Kerk en staat	130
Het tragische in de kerk	134
Bijbelse overmoed	138

Kerkelijk voorjaar	140
Meegaan met de tijd	142
Bijbelse respectloosheid	144
6 DE DIEPTE VAN BUNGEEJUMPEN	154
<i>Over het kat-en muis-karakter in geloofsverlangen</i>	
Het heerlijk enge	154
Het blijvende tekort	159
De ontdekking van de mystiek	164
Het misverstand van de mystiek	165
Eigen hachje eerst in de Bijbel	170
Mystiek in de Bijbel	178
Godeloos terzijde	183
Terug in de storm	184
Achilleshiel van de macht	187
Onderwerping of verzet	194
7 STERREN EN STREPEN	200
<i>Geloof draait ongemerkt mee in de achtergrond van de politiek</i>	
Wieg van de politiek	200
Mimetische basis	201
Politiek in Gods volk	209
Met de kennis van nu	214
Het volk in de Bijbel	217
Lichtvoetig alternatief	227
Bedrogen christendom	231
Koninkrijk van God	234
8 DE KLOKKENLUIDER	241
Weten dat de klokkenluider gelijk heeft	242
Ophemelen van de klokkenluider	245
De klokkenluider ontlopen	252
De klokkenluider ontslaan	260
EPILOOG	263

PROLOOG

Pas op! Achter je!

In zijn bestseller beschrijft Yuval Harari beeldend vanuit een *Google Earth* visie, het ontstaan van onze soort: *Sapiens*. Vanaf het moment waarop de eerste mensen woorden vonden om elkaar te informeren over gevaren, lekkers, en elkaar, vonden ze meteen ook woorden voor 'dingen die helemaal niet bestaan'. Tegelijk met ons taalvermogen ontstond onze verbeelding van het bovennatuurlijke, onze gelovigheid in geesten en goden. En die combinatie van spraak- en geloofsvermogen heeft ons al met al geen windeieren gelegd. Wij hebben daar als mensheid een beslissende voorsprong op alle andere schepsels aan overgehouden. Goden en idealen werken namelijk verbindend. De eendracht die wij aan onze denkbeeldige goden en idealen ontleenden, bleek die van de dieren ver te overtreffen. Door ons vermogen om gezamenlijk geloofde idealen na te streven, konden we van meet af grotere en fanatiekere groepen op de been brengen dan de andere soorten om ons heen. Vooral daaraan danken wij onze superioriteit als homo sapiens. Wij bleken tot ons genoegen alle andere levende wezens en wezentjes onder de voet te kunnen lopen!

En daar begonnen we direct mee. Volgens Harari heeft onze gelovigheid ons als mensheid gebracht tot waar we nu zijn. Een gevaar voor alle leven en .. voor onszelf. Onthutsend, lijkt mij. Doet denken aan de 'erfzonde' van vroeger. Wij waren allemaal lelijkerds, en dat de wereld zo'n zootje werd lag aan ons. Bij Harari lijkt het er bijna op dat het misschien toch aan ons ligt. Alleen niet aan onze aangeboren slechtheid, maar aan onze aangeboren gelovigheid.

Harari begint op blz. 33 van *Sapiens* met ‘Het echt unieke kenmerk van onze taal is niet de mogelijkheid om er informatie mee over te brengen over mensen en leeuwen, maar de mogelijkheid om er informatie mee over te brengen over dingen die helemaal niet bestaan.’ En vervolgens verbindt hij daar in drie leerzame boeken de visie aan die ik hierboven samenvat.

Schuld van de Bijbel?

Wie bij het woord ‘geloof’ wijst naar de Bijbel als geloofsboek bij uitstek, wacht een verrassing. Precies voor dat verzinnen van geesten en goden en het hogere, en het gehoorzamen daaraan, wordt in de Bijbel gewaarschuwd als iets dat je niet, ik herhaal: níet moet willen! Exodus 20:4 (NBV): *Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hier boven is of van iets beneden op de aarde of in het water onder de aarde. 20:5 Kniel voor zulke beelden niet neer, vereer ze niet ...!*

Opmerkelijk is dat wat Harari beschouwt als ons belangrijkste overlevingswapen, het geloof in steeds hogere opdrachtgevers te land, ter zee en in de lucht (in de hemel en op de aarde en in de wateren onder de aarde), onze onvolprezen geloofskracht, in de Bijbel ook streng verboden wordt.

Harari en de Bijbel vertonen eenzelfde allergie voor wat de meeste mensen op de aarde het heiligste is: het geloof.

Voor wie óók onwelkome informatie aandurft, liggen nu een paar vragen voor de hand. Wat is geloof eigenlijk? Doet geloof meer met ons dan we weten? Hoe gezond is ons gezond verstand? Kan een mens ongelovig zijn? En waarom zou je denken van wel? Alleen omdat je als weldenkende niet (meer) gelooft in kabouters, oprechte politici en de God van het christendom? Maakt weldenkendheid je al ongelovig?

In dit boek volg ik mijn twijfels bij geloof. Op straat, in de media, in de kerk, in de Bijbel, en in de politiek. Heeft Harari

een punt? Is geloof het uniek menselijke wapen waarmee de evolutie de mensheid voorbestemde voor de geweldige toekomst die we afriepen over de aarde en onszelf? En doen we daarom met de aarde en onszelf wat niemand wil?

Kerkelijk sprookje

Sinds enkele jaren roert de kerk de trom met een opvoering van *The Passion* in wat ze de 'stille week' noemt.

Een initiatief van EO en KRO-NCRV, in samenwerking met gezamenlijke kerken in Nederland. Sprookjessfeer. Doet mij denken aan 'De nieuwe kleren van de keizer.' Zoveel mogelijk indruk maken met, tja met wat? De informatie daarover maakt me niet veel wijzer. De website van de Amsterdamse PKN vermeldt niet meer dan: *De Protestantse Kerk Amsterdam is partner van The Passion 2018 omdat het goed is samen met veel andere Amsterdamse kerken vol kleur en vuur naar buiten te treden.*

Het sprookje bevat interessante rollen. De rol van de keizer, het middelpunt van alles, die natuurlijk wil imponeren om keizer te blijven. Gaat het de kerk om hetzelfde: kerk blijven? Geeft niet waarmee? Met 'kleur en vuur', verzin maar.

Er is een ding in the Passion dat ontbreekt. Het jongetje, door zijn vader op de schoudera genomen om het allemaal beter te kunnen zien. 'Maar pap' roept hij, 'pap kijk, die man is in zijn blote kont!'

De vraag van het jongetje: 'Waarom, pap?' is de vraag die ik in dit boek wil stellen.

In *Sapiens* maakt Yura Noah Harari aannemelijk dat wij onze dominante positie als mensheid op de aarde juist aan ons geloofsvermogen danken. Gewoon kuddegedrag zie je bij dieren ook, echter dat blijft ongericht. Maar, samen iets hogers nastreven is andere koek. 'Op het moment', zegt Harari,

‘waarop wij mensen voor het eerst woorden bedachten om te waarschuwen voor leeuwen en beren en voor elkaar, konden we meteen ook met woorden dingen bedenken die helemaal niet bestaan.’ We konden ons engelen, goden, het Hogere ‘verbeelden’. Taal was van meet af ook geloofstaal, beeldtaal. Juist dat is wat ons, sapiens, uniek maakt. En dat geloofsvermogen stelde ons in staat om te geloven in wat we maar wilden. Denk aan geloven in een vlag Een ideaal voor ogen zien konden de andere dieren en eerdere mensen niet. Dankzij ons geloof in het hogere dat ons samensmeedde, konden wij in korte tijd steeds grotere groepen sapiens op de been brengen. Dat leidde tot het vroegste motto: *SAPIENS FIRST*. Onze verbeelding bracht ons als mensheid aan de macht.

Probleem

Als geloof werkelijk is en doet wat Harari in zijn boek beschrijft, is geloof niet langer iets waarover je je schouders kunt ophalen. Niet zo achterhaald als het lijkt. Er is natuurlijk weinig bezwaar tegen de kinderlijke illusie van in de hemel komen en eindelijk je geliefden weer eens spreken. En het geloof van die onschuldige menigte rondom hun keizer lijkt toch ook goedmoedig? Hoewel, als tot hen door gaat dringen wat ze aan het doen zijn, kon de stemming wel eens snel omslaan. En waar zullen ze dan bozer om zijn, om het bedrog waarmee de keizer dacht weg te komen, of over hun eigen onnozelheid?

Maar zou het helpen als ze, door dat jongetje uit de droom geholpen, een beetje beschaamd misschien naar huis waren gegaan? Of geloven ze thuis ook gewoon wat ze op hun voorkeurszender zien en wat er in hun kringen beweerd wordt? Dat regeringen regeren bijvoorbeeld. Of dat democratie democratisch is. Sommigen geloven dat nu nog! Geloven wij mensen ooit niet?

Special alert voor ongelovigen

Dus als het geloof werkelijk met ons aan het doen is wat Harari in zijn drie boeken beschrijft, moeten zelfs weldenkenden even meedenken.

Als tijdens onze mutatie van mensachtige naar Sapiens ons het geloofsgen is ingebakken, zouden zelfs ongelovigen zich moeten afvragen of ze niet misschien meer worden aangestuurd door oude instincten in hun brein dan ze zelf weten. Is overlevingsdrift bijvoorbeeld, zo'n programmaatje dat tijdens onze evolutie tot mensen altijd op de achtergrond in ons is blijven meedraaien?

De ervaring leert dat je meestal niet weet wat zulke programmaatjes nog meer doen dan je denkt.

Contraproductief

Is geloven instinctief, net zoiets als onze vraatzucht? Beide instincten bewezen in onze oertijd goede diensten. Geloof gaf ons vroeger gemeenschapszin, samenwerkingsvermogen. Nodig om ons te handhaven tegenover de woeste natuur. Net zoals onze vraatzucht nodig was, zoveel eten als je kon. Je wist immers nooit wanneer er weer iets te eten viel? Alleen vermogens die vroeger nodig waren om samen sterk te staan tegenover de grillige natuur, vraatzucht, geloof in je volk, en je vaderland, werken later vaak contraproductief. Goedgelovig luisterend naar onze gewetens, geloofsovertuigingen en gevoelens, en 'verbonden met elkaar', lijken we steeds succesvoller een toekomst te organiseren waarin niemand wil wonen.

Beeldallergie

We hadden het al even over de anti-verbeeldsfeer in de Bijbel. Anders dan je verwachten zou, vind je in de Bijbel ook een belangrijke anti-geloofsstroming, én atheïsme!

Maar allereerst 'geen gesneden beelden maken', Zie in Exodus 20:1 'Gij zult u geen gesneden beeld maken van helemaal niks. En, nee, ook niet van iets in de hemel! En zeker geen eerbiedig gedoe meer.' Ik vat het een beetje samen.

In dit boek zal ik naast de visie van Harari op het ontstaan van onze geloofs- en beeldvorming ook aangeven wat mij daarover verbaast in de Bijbel.

Om te beginnen valt in de Bijbel het ongenueanceerd verbieden op van wat iedereen natuurlijk gewoon deed. Al die mensen in de bijbelverhalen hebben zich, volkomen te goeder trouw, een kanjer van een God verbeeld. Een Almachtige, Schepper van alles en iedereen. En net als iedereen wilden ze in de Bijbel hun eigen God ook in beeld brengen. Ze hebben dat overigens een keer echt geprobeerd, en enorm op hun donder gekregen! Maar nee, om de een of andere reden mag dat per se niet. Geen 'gesneden' beelden maken, niets 'van wat boven in de hemel is, noch dat dienen, niets van wat op of onder de aarde is, noch dat dienen'.

En, nee, God zelf ook niet natuurlijk.

Die zat toch in de hemel ..? Maar je verbeelden wat je graag wilt zien, je dromen waarnaar je verlangt, dat is wat mensen doen. Dat is wat ze rondom hun blote keizer doen: zich hem verbeelden zoals ze hem graag zagen, in glorieuze galaparade outfit. Zo werkt geloof. In het geval van geloven in een God, niet durven zien wat je ziet, namelijk niks, maar jezelf dat besparen door mee te gaan in de gezamenlijke verbeelding van de God die je er samen van maakt. Zoals in het christendom. En als er aan je keizer een steekje los is, verbeeld je je hem als normaal.

God en blote keizer

Maar wat mensen in een kerk doen en wat die mensen uit dat sprookje doen, is toch niet hetzelfde? Nee? Zowel je een God

verbeelden als een gewaad om een blote keizer, het is allebei geloofsgoed uitdragen.

Gelovigen en de mensen in dat sprookje doen in hun hoofd allemaal hetzelfde, alternatieve feiten creëren, de werkelijkheid om hen heen naar hun hand zetten, manipuleren. Dat lijkt me misschien onschuldig. Maar is het dat ook?

Twijfel

Je ziet op je tv hoe een visser met een ruk de haak uit de bek van de vis trekt. 'Au', denk je, 'dierenbeul!' roep je. Maar de visser kijkt in de camera en zegt: 'daar voelt ie echt niks van'. En degenen die in de kamer met je meekijken beamen dat, 'écht niet'! De neiging dan om jezelf te dwingen je geweten te overstemmen, dat doet geloof. Je wilt je met de anderen mee dan maar verbeelden dat die vis dat fijn vindt, met die haak.

Maar je twijfelt misschien ook. En daar gaat de Bijbel over. Over twijfel aan wat we onszelf en elkaar wijsmaken over God, onszelf en het leven. Wat het jongetje deed, de gezamenlijke verbeelding kritiseren waarmee die mensen de waarheid in hun midden geweld aandeden. Geloofskritiek. Misschien is het ventje later een klokkenluider geworden.

In de Bijbel zijn ze tegen verbeelding. Geen zelfverbeelding! Jezelf niet rooskleuriger denken dan je bent. Maar vooral onze werkelijkheid niet verdoezelen onder een gezamenlijke verbeelding waarin je wordt geacht te geloven. Bijvoorbeeld dat we in Nederland 'gelukkiger zijn dan ooit'.

Maar, kunnen we wel anders met onze werkelijkheid omgaan dan door ons die eerst te verbeelden?

Rozentuïn

Harari's visie op de herkomst van ons beeldvermogen, ons geloof en de gevolgen daarvan voor de aarde en onszelf,

brengen ons natuurlijk eerst tot de reactie dat het allemaal heus wel mee zal vallen, zeker weten. Is hij niet wat erg somber? Maar daarnaast nodigen Harari's boeken ook uit om toch verder denken. Onder meer over ons verstand. Is dat wel zo gezond als we denken? Twijfel over ons brein is natuurlijk niet van vandaag of gisteren. Denk aan *Wij zijn ons brein*, het populaire boek van Dick Swaab. Dus opnieuw: worden onze beslissingen, voor we ze nemen, misschien tóch, ongemerkt, genomen door bijvoorbeeld dat geloofsinstinct uit onze oertijd?

Harari zegt overigens niet dat we als mensheid onszelf zullen opheffen. Hij lijkt eerder te zeggen dat wij ijverig aan de gang zijn om ons mensen te laten evolueren in supermensen. De met robotonderdelen geüpgrade elite zal het dan overbodige deel van de mensheid laten verdwijnen. Zoals Sapiens ooit deed met de Neanderthalers.

Dankzij biotechnologie en de opkomst van *Artificial Intelligence* zal de evolutie een doorstart maken.

Nee, Harari belooft ons geen rozentuin! En, ook al zou die soep zo heet niet gegeten worden als hij hem opdient, moeten wij die soep willen? Moeten wij willen wat we aan het doen zijn? Van wie?

In dit boek wil ik aan Harari's veronderstelling over het ontstaan van geloof mijn ervaringen met het dwingende en ongemerkt sturende van gelovigheid toevoegen.

En nogmaals niet alleen van het ons bekende huis-tuin-en-keukengeloof, maar van veelal verborgen geloof achter onze bedoelingen. Alle. Heeft Harari gelijk als hij oppert dat wij door ons geloofsvermogen met de aarde en onszelf druk bezig zijn te doen wat wij niet willen?

Ten slotte vraag ik aandacht voor het misverstand dat de Bijbel een geloofsbron zou zijn. In veel bijbelverhalen blijkt dat gelovigheid naïeve gehoorzaamheid is aan wat we denken

dat moet. Ontsnappen daaraan is wat in de Bijbel op verschillende manieren wordt voorgedaan. Er worden in de Bijbel meermaals ramen opengezet. Open naar buiten het verplichte, gangbare denken.

Ik noteer wat ik het geloof zie doen

- Bij haar entree
Hoofdstuk 1 HET GELOOFSLEVEN VAN DE SLAK
- In onszelf
Hoofdstuk 2 HET HEILIG MOETEN
- In ons leven
Hoofdstuk 3 DE LES VAN FRATER VENANTIUS
- In de Bijbel
Hoofdstuk 4 HET ENIGE DAT TELT
- In de kerk
Hoofdstuk 5 KIPPENVEL
- In de mystiek
Hoofdstuk 6 DE DIEPTE VAN BUNGEEJUMPEN
- In de politiek
Hoofdstuk 7 STERREN EN STREPEN
- In de theologie
Hoofdstuk 8 HET ONTSLAG VAN DE
KLOKKENLUIDER

En in elk hoofdstuk probeer ik, zo veel ik kan, vragen die al lang beantwoord zijn opnieuw te stellen. Persoonlijk, politiek.

Voor de geciteerde bijbelteksten maakte ik zowel gebruik van de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap (*NBG*) uit 1951 als van de Nieuwe Bijbelvertaling (*NBV*) uit 2004.

Den Haag, winter 2020

1 HET GELOOFSLEVEN VAN DE SLAK

Waar komt het geloof vandaan?

DE GEBOORTE VAN HET GELOOF

Geloof in ons denken en weten

‘Gaan jullie morgen winnen?’ ‘Zéker weten! Absoluut!’, zegt de voetballiefhebber tegen de verslaggever. Wat wij hem met die ferme uitspraak zien doen, is iets anders dan weten. En allemaal snappen we dat hij hóópt dat ze gaan winnen. Hij bedoelt met dat ‘zeker weten’ dat hij het vast en zeker gelóóft.

Het ziet er naar uit dat we meer geloven dan we denken, we moeten wel. Hoe anders dan door ons de dingen te verbeelden kunnen we er ons een voorstelling van maken? Tegelijk is onze verbeelding geen pretje. We worden erdoor opgejaagd, op onze huid gezeten. Harari en de Bijbel wijzen beiden op het onzichtbare gevaar van ons verbeeldingsvermogen. We móeten er altijd iets van. In het centrum van de Bijbel, Ex. 20, wordt opgeroepen om alle verbeelding te land ter zee en in de lucht te boycotten. Die nadruk op ‘niet buigen, niet dienen, staat er niet voor niets De hele Bijbel door blijkt hoeveel moeilijker dat is dan het lijkt.

Geloven zit dieper dan wij vaak denken. We kunnen moeilijk zonder. Ga maar na. Ik weet dat de aarde bolvormig is. Maar weet ik dat? Of geloof ik het? Mijn brein kan niet alles om me heen controleren, ik moet een heleboel ‘aannemen’. Ik heb de aarde er niet op gecontroleerd. Ik praat het gewoon na. Als ik zeg dat ik iets weet, praat ik meestal iets of iemand na.

Om te weten moeten we meer geloven dan we ons meestal realiseren.

Verbeeldingsvermogen

Wat wij 'weten' noemen is in feite veronderstellen. We maken daarbij gebruik van ons verbeeldingsvermogen. We kunnen niet anders. Ons voorstellingsvermogen hebben we nodig om ons in de werkelijkheid te oriënteren. Het contact met het leven om ons heen en in ons maken we met onze zintuigen. Nadat we iets door zien, ruiken, horen, voelen hebben waargenomen, maken we er razendsnel een beeldje van in ons hoofd. En vervolgens reageren we op die beeldjes van de werkelijkheid. Niet op de werkelijkheid zelf natuurlijk! Wij kunnen immers van het leven om ons heen en in ons niet méér registreren dan onze voelhorens, ogen en oren enzovoort aan ons doorgeven.

Of er meer werkelijkheid is dan waarvan wij 'weten'? Nu even niet, alsjeblijft. De tot nu toe waargenomen wereld is al moeilijk genoeg. Daar eerst maar eens over.

Slakkengang

Laten we wat dat betreft een eindje meelopen met een slak. Hij wil weten wat er om hem heen is. Hij tast met zijn hoorntjes aandachtig zijn omgeving af. Als hij tegen een kei aan komt, weet hij niet dat dat een kei is. Laat dit tussen ons blijven en zeg dit nooit tegen een slak. Want die zal je uitlachen en zeggen dat keien niet bestaan. Zijn zicht op de werkelijkheid is anders dan het onze. Wat wij hem zien doen is binnen de waarnemingsradius blijven van zijn sensoren. En daarin bestaan de dingen anders dan in de onze. Hij heeft niet genoeg zintuigen om aan een kei op te merken wat wij ervan waarnemen. Dat er niet meer werkelijkheid om hem heen is dan hij waarneemt, is voor hem zeker weten.

Als hij ons superieur zou zien glimlachen over zijn gelovige naïviteit zou hij boos roepen: 'Als jullie maar weten dat jullie ook niet méér weten van onze wereld dan jullie sensoren jullie toestaan!'

Geboorte van taal

Onze verre voorouders moeten lang voor wij ten tonele verschenen dat verbeeldingsvermogen voor het eerst ontdekt hebben. Of hebben ze het gaandeweg ontwikkeld? Het is de vraag wat ze eerder leerden, woorden bedenken voor de dingen om hen heen, of het nieuwe denken dat bij die woorden hoort. Dat is trouwens nog steeds de vraag, Wat konden wij eerder, praten of denken? Praten zonder denken, of denken zonder praten, kan allebei. Voor het eerste kun je terecht op sociale media, voor het tweede bij de mystiek.

Als het klopt wat Harari oppert en denken en taal in dezelfde doos zaten, konden we met ons voorstellingsvermogen niet alleen woorden bedenken voor de dingen om ons heen. We bleken ons zelfs aan die bestaande dingen niet-bestaande attributen te kunnen verbeelden. Zoals een denkbeeldig staatsiegewaad waarin zijn volk de keizer bewonderde. Dat vermogen om niet bestaande dingen te verbeelden wordt vaak spiritualiteit genoemd.

Entree van de goden

Dankzij ons nieuwe voorstellingsvermogen begonnen we allereerst de woeste en wilde natuur om ons heen een gezicht te geven. We begonnen, met voorrang lijkt me, ons het ongewisse dat ons elke dag boven het hoofd hing in een gestalte te verbeelden. Onze vroegste uitvinding als mensheid was danook godsdienst.

Om de keizer heen konden we een tenue bedenken. Op dezelfde manier hebben we ons om het geweld van weer en

wind en al het gevaarlijke een persoon verbeeld, een machtige Boven Persoon, iemand om 'U' tegen te zeggen!

En die nieuwe vaardigheid om ons goden en godsdienst te verbeelden gaf ons, veronderstelt Harari, van meet af een beslissende voorsprong op onze menselijke voorouders. Die zwierven vermoedelijk in blijvend beperkte groepen over de steppe. En ruziënd om een betere plek sloegen ze elkaar de hersens in.

Onze voorouders danken hun gelovige eendracht, hun macht aan de vaardigheid om aan onzichtbare autoriteiten als hogere machten, goden, te gehoorzamen. Hun vermogen onenigheden ondergeschikt te maken aan een hogere gemeenschappelijke autoriteit maakte groter samenwerkingsverbanden mogelijk. Godsdiensten doen dat nog, met eendracht macht maken. Denk aan 'oecumene'. Een hoger gemeenschappelijk belang bracht al snel grotere aantallen mannen op de been dan voorheen. Daardoor konden we ook dieren die vroeger over ons heen liepen uiteindelijk wél aan. Zo werden we ten slotte het leven om ons heen steeds beter de baas.

Dat ging uiteraard niet van de ene dag op de andere. Mensen werden al vroeg geïntimideerd door het woeste en grillige van het leven. Soms stormden er dagenlang onbereikbare grote beesten voorbij, dus niks om te eten. Een andere keer hadden ze geluk als ze een smakelijk scharrelwildzwijntje op de kop wisten te tikken.

Persoonlijk bedoeld

Dat onberekenbare, overdonderende leven dat het zo nadrukkelijk op ons gemunt leek te hebben, leek dus al vroeg niet iets, maar iemand .. Het vroeg om een eerbiedige benadering. Het is daarom begrijpelijk dat de mensen van meet af het leven hebben opgevat als persoonlijk bedoeld.

Wanneer ze honger leden dachten ze: 'Waar heb ik dat aan verdiend, wat heb ik verkeerd gedaan?' En als ze geluk hadden en iets te eten: 'Wie goed doet, goed ontmoet!' Ze begonnen al vroeg achter het leven om ons heen en in ons iemand te zien die daarvoor zorgde, voor het leuke en het nare.

Maar goed, dat persoonlijke dat vanachter de winterstormen en het lentebriesje pech en geluk aanstuurt, moet wel geweldig en machtig zijn. En wat is machtiger dan een mannetje? Van meet af waren het in de dieren- en mensenwereld machtige mannetjes die voor orde zorgden.

En, ja die Macht die ons in en achter en door de woeste natuur overal in de gaten houdt, zal natuurlijk, net als alle machtige mannetjes, graag onderdanigheid en aanhankelijkheid zien. Eerbiedigheid, hoeksteen van veel godsdiensten. Die verering van een machtig mannetje boven ons, is al heel oud. Zo kwamen wij mensen al vroeg tot geloof.

Voor wat hoort wat

Maar onderschat ons mensen niet. Er zit in alle eerbied en onderdanigheid iets emancipatorisch. Verslijt ons ook in onze godsdienstigheid niet voor dom. Wij merkten al vroeg dat in het leven niets voor niets is. En juist in onze eerbied voor het Hogere waren wij geneigd toch ook daar op de of andere manier een slaatje uit te slaan. Geloven deden wij van meet af om daar beter van te worden.

Hemel en God

Dus zoals gezegd, niet alleen voor alles wat we om ons heen zagen, ook voor de dingen daarachter die we alleen maar dachten, vonden we woorden. De blauwe hemel overdag boven ons en de sterren in de zwarte nacht bijvoorbeeld, deden ons denken aan iets daarachter, iemand daarboven. Zo kwamen we op de woorden hemel en God. Waren die echt zo

uit de lucht gegrepen, of, wat sommigen denken, stammen ze uit onze voorbewuste ervaringen als baby'tje? Als wij flink schreeuwden omdat we honger hadden of omdat iets anders ons niet beviel, verscheen er boven ons spartelende, dwingende lijfje in de wieg iets warmes, iets liefs, iets dat alles goed maakte.

Verborgene verleiding

Probleem was wel, dat onze voorouders in een fuik liepen toen ze eenmaal dat denkbeeldige Hogere in een woord hadden benoemd. Van die Hogere Autoriteit leek namelijk iets dwingends uit te gaan. In iets geloven ontaardt er vroeg of laat in dat je aan iets moet geloven.

Van die denkbeeldige autoriteiten leek een appèl uit te gaan. Alsof ze iets van ons wilden. Wij noemen die aantrekkingskracht 'fascinatie'. En die verleidende gedachten 'ideeën'. Ideeën zijn denkbeeldige dingen waarvan en waarvoor iets moet. 'Stippen op de horizon', zouden wij zeggen, waar je naartoe moet. Denk aan ideeën als vrijheid, gelijkheid, broederschap, geluk, vrede ...

Dat hebben God en alle andere ideeën gemeen, we moeten altijd iets van ze. Ik noem hier God even als een idee onder andere ideeën, zoals wij, gelovigen en ongelovigen, hem ons allemaal verbeelden. Op het verschil dat ze in de Bijbel maken tussen wat iedereen zich voorstelt bij God en ... God, kom ik later terug.

VERBEELDING KRIJGEN

Gevaarlijk succes

Volgens sommigen begon taal met geboden en waren onze eerste woorden commando's. Naast waarschuwend en

aanmoedigende woorden voor gevaarlijke en lekkere dingen, ontstonden geboden als 'vooruit', 'stop', 'naar links', et cetera. Wie luisterde naar en gehoorzaamde aan 'wat van bovenaf' kwam, overleefde. Wie daar niet in mee kon, wie geen groepsgedrag vertoonde, dwaalde af van de kudde en viel ten prooi aan de barre omgeving. Eenheid schiep macht. Zo werkt vooruitgang!

Maar, dat ging niet zonder slag of stoot. Net als bij alle dieren gaven de meerderen in het begin hun commando's gewoon aan de minderen. Alleen, die gedroegen zich soms onhebbelijk en begonnen praatjes te krijgen. Men gaat ervan uit dat de leidinggevendenden toen tijdig de hogere onzichtbare autoriteiten ontdekten, goden, waarmee ze hun positie leerden stabiliseren. Sjamanen, priesters, genezers, brachten, vóór alles, het volk ontzag bij voor die Hogere Autoriteit van wie zij doorkregen wat het volk moest doen. Die commandostructuur van hoog naar laag, dat autoritaire zit niet alleen in alle godsdiensten, maar ook nog steeds in onze taal.

Dat zou het bezitterige kunnen verklaren, het claimende dat taal tot op vandaag heeft. Denk aan woorden als be-grijpen, op-roepen, dingen be-schikbaar maken.

Hoe dan ook, door ons geloof aan hemelse, uit de lucht gegrepen commando's te gehoorzamen, konden wij als mensheid van het begin af groter en beter samenwerkende massa's op de been brengen dan onze medeschepselen.

Aan de door onze nieuwe gelovigheid in het leven geroepen discipline en gemeenschappelijkheid dankten we binnen relatief korte tijd als mensheid onze hoofdrol op de aarde.

Commando's

Die commando's groeiden in de loop van de tijd uit tot wat wij 'ideologieën' noemen. Denk aan grote woorden als Fascisme, Communisme, Christendom, Islam. Dat zijn 'dingen' die niet

bestaan zoals keien, knolrapen en lieveheersbeestjes. Ideologieën zijn, in taal uit de lucht gegrepen, denkbeeldige opdrachten, over het paard getilde idealen.

Het agressieve van taal kun je goed zien in ideologieën. Ze draaien allemaal om het een of ander 'moeten'. Maar de door hun ideologie gedrevenen merken meestal zelf niet dat ze zich in feite laten dwingen door een denkbeeld. Ze gehoorzamen ongemerkt aan een instantie van wie moet wat ze zelf hadden bedacht. Ze offeren zichzelf en elkaar op aan illusies die ze eigenhandig in het leven hebben geroepen. Wij mensen dwongen onszelf en elkaar om te leven en sterven voor illusies, bijvoorbeeld door te geloven in iets als 'Neerlands dierb're grond'.

'Jezelf zijn'

Datzelfde ongemerkte dwingen zit ook in onze persoonlijke idealen. Net als ideologieën lijken ook die eisen te stellen. Je herkent ze aan het claimende dat er vanuit lijkt te gaan. We worden erdoor gefascineerd. Maar blij word je er meestal niet van. Neem het ideaal 'jezelf' te willen zijn. Ook dat gaat weer niet zonder de hoofdbestanddelen, geloof en dwang. Je wordt geacht je een beter, dapperder, diepzinniger 'jij' te verbeelden dan je in feite bent.

De opdracht jezelf zijn, betekent: je moet gehoorzamen aan dat stoere beeld van jezelf, dat eist dat je durft wat je niet durft. Geloof in jezelf betekent: over wat je écht en eigenlijk denkt heen stappen, en beantwoorden aan het beeld van jezelf dat je je hebt gevormd. Ook idealisten merken niet dat wat ze allemaal 'moeten' echt van niemand hoeft.

Ideologieën en idealen zouden verdwijnen op het moment dat de daaraan gehoorzamenden het virtuele in hun gedrag zouden merken. Zonder ons eigen geloof en ons eigen geweld dat wij aan hen toeschrijven, zijn ideologieën en idealen nietszeggend. Ophouden ermee zou wel een stuk rustiger zijn

voor iedereen! Maar ja, waar zou je zijn zonder je geloof in jezelf en alles wat je daarvoor moet doen? Hoe zou je zijn als je vrij nam van dat hele gedoe?

Heer Bommel

Een leerzaam voorbeeld van ons misverstand is de figuur van Heer Bommel, bekend uit de verhalen van Marten Toonder. Hij is op een voorbeeldige manier zichzelf.

Heer Bommel ziet zichzelf als een uitermate hoogstaand en dapper heer. Op het moment dat hij en Tom Poes, zijn jonge vriend die nog veel – van hem! – moet leren, een donkere grot binnengaan, zien wij hem aarzelen. Als er dan ook nog een eng geluid hoorbaar wordt, weten trouwe lezertjes wat hij zal zeggen: ‘Ga jij voorop, jonge vriend, dan dek ik de achterhoede’. Hij merkt het verschil niet op tussen wat hij denkt te doen en wat hij doet. Nooit. Zijn geloof in zijn hoogstaande ik is niet te stuiten. Hij doet daardoor nooit het slimme dat hij wil, maar het domme dat hij niet wil.

Veel mensen moeten lachen omdat hij ons zo mooi voordoet wat wij elkaar zien doen, onszelf retoucheren, meer gewicht toedenken dan we hebben. Ons verliezen in wat we van onszelf moeten zijn.

Vrolijk word je daar niet van. Het wanhopige kijk-mij-eens gedoe op facebook en in de media wordt steeds vanzelfsprekender. Die gehoorzaamheid aan voorbeelden en zelfbeelden kweekt moedeloosheid. En het onherroepelijke verschil tussen wat je denkt te zijn en wat je bent, maakt nooit blij. Je bent tóch dikker dan je moet zijn. En Je presteert duidelijk onder je niveau. Heer Bommel wordt gelukkig nooit moedeloos, omdat Tom Poes hem altijd redt met een list. Heer Bommel prijst zijn jonge vriend dan om diens ingreep omdat hij die ‘zelf had kunnen bedenken’.

The selfish gene

Degenen die zeggen dat er in ons allemaal iets gewelddadigs zit, iets dat ons in onze kraag grijpt en meesleurt, hebben misschien wel een punt. Zou er in ons, net als in alles om ons heen, een soort oer-vechtlust kunnen zitten? Een evolutionair overlevingsinstinct?

Denk aan *The selfish gene* van Richard Dawkins. Hij wierp destijds veel stof op met zijn veronderstelling dat alle wezens, ook wij mensen, nergens anders voor op de aarde zijn dan om onze genen door te geven. Hij wekte veler verontwaardiging en het was ook wel een beetje kort door de bocht. Maar hij verdient misschien wel aandacht, als hij veronderstelt dat jouw genen geen lang leven beschoren zouden zijn als jij je niet langer liet opjagen door de eis zoveel uit jezelf te halen als je kunt. Je zou je genen niet blij maken als je afzakte tot een zesjescultuur. Nee, daar help je de soort niet mee 'vooruit'. Moge de sterkste winnen!

Lang voor Dawkins had Arthur Schopenhauer in *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1818) dat oer-moeten 'Wille zur Macht' genoemd. In alles en iedereen zit concurrentie ingebakken. Dat is het stuurprogramma waarop het Leven draait.

In planten en dieren uit die oerwil zich in naar voren en boven de anderen uit, wringen, en grommen en bijten. In ons, de nieuwe soort, nam die oerwil zo te zien via ons verbeeldingsvermogen de gestalte aan van goden. Die 'niet bestaande dingen' van Harari begonnen vanuit onze verbeelding ons aan te sturen. Zoals sommige mensen 'stemmen' horen, begonnen wij serieus opdrachten van Boven te ontvangen en uit te voeren. In die zo ontstane beelden geloven en die gehoorzamen, leverde onze soort de bedenkelijke superioriteit op waarvan we inmiddels de gevolgen beginnen te zien.